

Jacob van Sluis

Leeswijzer bij
»Zijn en tijd«
van Martin Heidegger

Inhoud

Handreiking.....	7
1. Gebeurtenis.....	7
2. De metafoor van het spel.....	9
3. Ontische en ontologische kennis.....	10
4. Zijn en erzijn.....	13
5. Zijn en zijnden.....	14
6. De factor tijd.....	16
7. Het glazen ei.....	18
8. Verdere instructie.....	20
Toelichting.....	23
Verklarende woordenlijst.....	95
Concordantie van Duitse termen en Nederlandse vertalingen.....	115
Aangehaalde literatuur.....	119
Personenregister.....	121

Handreiking

1. Gebeurtenis

Cornelis Verhoeven heeft in *Een inleiding in de filosofie* bevestigd dat de aanzet tot filosoferen begint bij een aangrijpende gebeurtenis of na een ontwrichtend moment. Daarmee gaat Verhoeven in tegen de gangbare voorstelling dat filosofie iets is wat teruggetrokken en in een ‘boven’-kamer plaatsvindt, of zoals de beeldhouwer Auguste Rodin *De denker* verbeelde: gehurkt zittend, in gepeins verzonken, met de hand onder de kin. Vanuit zo’n voorstelling bekeken moeten de huisgenoten hun inwonende filosoferende metgezel hard roepen om deze aan de etenstafel te krijgen. Aan het concrete leven zal de filosoof als een wereldvreemde en verstrooide professor deelnemen: in gedachten afwezig zal hij of zij de maaltijd tot zich nemen.

Verhoeven daarentegen stelt dat filosofie voortkomt uit een gevoel van onrust en onbehagen. ‘Misschien is filosofie wel iets dat ons op een bepaald moment overkomt of overvalt en waar wij nogal passief tegenover staan, bijvoorbeeld een plotselinge breuk in de vanzelfsprekendheid van ons bestaan tot nu toe’.¹ Bloemrijk als altijd geeft Verhoeven nog andere omschrijvingen: een moment van radeloosheid, een plotselinge gebeurtenis, een flits, een bekering die niet gevolgd wordt door een geloofsbelijdenis van enige betekenis. Het is waar dat er filosofen zijn die een geheel samenhangend denksysteem hebben opgebouwd, maar belangrijker dan een dergelijke constructie acht Verhoeven de ervaring die de aanzet vormde tot deze uitwerking. Belangrijker dan het gebouw acht hij de drempel die er de toegang toe geeft. In zijn *Inleiding* beschrijft

1 Verhoeven, *Een inleiding in de filosofie*, 12.

hij deze drempelervaring bij vier filosofen, die juist bekend staan om het grote systeem dat hun denken voortbracht: Plato, Aristoteles, Leibniz en ... Heidegger.

Dat Verhoeven ook voor Heidegger heeft gekozen is niet toevallig: de gedachte dat de aanzet tot filosoferen in een ontregelende gebeurtenis te vinden is, kan Verhoeven ontleend hebben aan Heidegger. Volgens Heidegger is er een schokkende ervaring nodig om te komen tot de juiste filosofische reflectie en op zijn manier wil hij deze onrust bij zijn lezers opwekken. In zijn geschriften gebruikt hij verschillende breekijzers, bijvoorbeeld door een hele redevoering te wijden aan 'het niets' (*Was ist Metaphysik?*) of door een moeilijke passage van een dichter (bijvoorbeeld zijn lievelingsdichter Hölderlin) uitvoerig te bespreken. Een enkele keer is de aanleiding ogenschijnlijk heel banaal, zoals de lyrische beschrijving van een landweggetje dicht bij huis (*Der Feldweg*). In *Sein und Zeit* zijn er diverse noties aan te wijzen die een dergelijke schok kunnen bewerken: de angst voor het naakte bestaan, of de stem van het geweten.² Juist in dit boek wil Heidegger de lezer opschudden uit het bed van gezapigheid en vanzelfsprekendheid: voordat men het goed en wel beseft, heeft men zich overgeleverd aan het leven van alledag, door hem aangeduid als een vervallen en oneigenlijke wijze van bestaan. De filosoof dus getekend als onruststoker en als degene die de aanzet geeft tot een geestelijke heroïek of aristocratie. In de woorden van Verhoeven, die rechtstreeks van Heidegger afkomstig lijken: 'De filosofie begint op het moment waarop een denkend wezen zich gedwongen ziet te gaan nadenken over wat er door anderen al gedacht is en over de status en de pretenties van het denken en van alle denken. Gewoonlijk dient dat moment zich aan als het instorten van een bestaand systeem of als een vorm van kritiek op het voorafgaande denken'.³ Heidegger pretendeer-

2 In het latere denken van Heidegger wordt een dergelijk schokeffect aangeduid bijvoorbeeld met *Geschick of Ereignis*. Zie: Vasterling, *Waarheid en tijd bij Heidegger*, 152-156; en zie tevens het commentaar van H.M. Berghs in: Heidegger, *Over denken, bouwen, wonen*, 18 en 33.

3 Verhoeven, *Een inleiding in de filosofie*, 13-14.

Toelichting

Nota Bene: De vertaling van de door Heidegger gebruikte Duitse termen is conform de door Mark Wildschut gekozen Nederlandse vertaling. Tussen vierkante haken staan de corresponderende Duitse woorden of uitdrukkingen vermeld. Er is gebruik gemaakt van een dubbele pagina-verwijzing: voor de schuine streep staan de pagina's zoals vermeld onderaan bij de Nederlandse vertaling; na de schuine streep wordt verwezen naar die van de Duitse tekst, bij de Nederlandse vertaling in de marge vermeld. Rechtstreekse citaten van Heidegger staan tussen dubbele aanhalingstekens; voor eigen accentuering van woorden zijn enkelvoudige aanhalingstekens benut.

Inleiding

Hoofdstuk 1: Noodzaak, structuur en voorrang van de zijns-vraag

Het boek begint met een citaat van Plato, waaruit al naar voren komt dat ieder vertrouwd is met het begrip van het zijn, maar dat men in verlegenheid komt wanneer men het wil vatten. Daarom wil Heidegger de vraag naar het zijn opnieuw stellen om op het belang ervan te attenderen, en vooruitlopend op het resultaat van zijn onderzoek stelt hij dat de tijd de horizon is van het begrip van het zijn.

§ 1 – De vraag naar het zijn lijkt zinloos omdat ‘zijn’ het meest algemene begrip is, dat het bijgevolg in z’n alomvattendheid ondefinieerbaar is en dat het dus ook iets vanzelfsprekends is. Dat leidt tot een patstelling: we kunnen niet alleen geen antwoord op deze vraag formuleren, we moeten zelfs de vraag nog leren stellen.

§ 2 – Het **gevraagde** [*Gefragte*, 23/5] is dus het zijn waar-
van we al een **zijnsverstaan** [*Seinsverständnis*] bezitten, en die

moet leiden naar het **afgevraagde** [*Erfragte*, 23/5] waardoor we deze vraag zinvol stellen kunnen – onvermijdelijk bewegen we daarbij in een cirkel. Maar het is nu eenmaal onmogelijk om het zijn, zoals de ontologie tot nu toe meestal gedaan heeft, te **vooronderstellen** [*voraussetzen*, 27/8]. Datgene waarop de vraag zich richt, het **bevraagde** [*Befragte*, 23/5] is het zijnde, en wel het zijnde dat we zelf zijn en dat het zijn toegankelijk en doorzichtig maakt: het **erzijn** [*Dasein*, 26/7]. Het erzijn dient zich daarmee aan als het uitgangspunt en het onderwerp van Heideggers analyse.

§ 3 – Heidegger wil aantonen dat de zijnsvraag niet zomaar speculeert over algemeenheden, maar dat ze de meest fundamentele en concrete vraag is. Hij wijst erop dat in de positieve wetenschappen de ontische vragen uitstekend behandeld kunnen worden, maar dat de resultaten soms leiden tot hooglopende discussies over de grondslagen. Hij geeft daarvan enkele voorbeelden uit zijn dagen, bijvoorbeeld de polemiek over formalisme of intuitionisme binnen de wiskunde, en de revolutie veroorzaakt binnen de natuurkunde door de relativiteitstheorie. Op zulke momenten dienen zich ontologische vragen aan, waarbij verder houvast wordt gezocht en dan blijkt de zijnsvraag onontkoombaar te zijn. Er is dus sprake van een ontologische voorrang van de zijnsvraag op de ontische kennis.

§ 4 – Daarnaast is er echter sprake van een ontische voorrang van de zijnsvraag, voorafgaand aan de ontologische reflectie, omdat het erzijn al in het zijn staat voordat het daarover reflecteert. Het zijn is voor het erzijn (ontisch) eerder aanwezig dan dat het er (ontologisch) over reflecteert; om de zijnsvraag te stellen moet het erzijn een uitgaande beweging maken. Deze reflecterende zijnswijze van het erzijn over het zijn, dit zelfbegrip noemt Heidegger **existentie** [*Existenz*], wat letterlijk uit-staan betekent. De samenhang met de ontologische structuur die we aldus op het spoor komen noemt Heidegger **existentiaaliteit** [*Existentialität*, 32/12].

Deze existentiële structuren moeten niet verward worden met existentiële begrippen die het bestaan in ontische zin rechtstreeks betreffen. Te denken valt dan bijvoorbeeld aan een gevaar dat het bestaan rechtstreeks bedreigt en dat daarom een ‘existentiële’ reactie vereist: geconfronteerd